

ЗОЗУЛИНІ ЧЕРЕВИЧКИ СПРАВЖНІ

Cypripedium calceolus L.

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Євразійський переважно бореальний (бореально-неморальний) вид, в Україні на пд. межі ареалу. Єдиний представник підроддини *Cypripedioideae* у флорі України.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа (від Атлантичної Європи і Скандинавії на пд. до пн.-сх. Іспанії та пн. Італії, на сх. до Уралу), пд. Сибіру, пд. Далекого Сходу, Сх. Азія (Китай, Монголія). В Україні спорадично на Поліссі, у Лісостепу, Карпатах, Прикарпатті, Гірському Криму. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Льв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Пл, Хр, Дц, Кр.

Чисельність та структура популяцій

Популяції нечисленні, здебільшого з правобічним віковим спектром та незадовільним природним відновленням; трапляється невеликими групами. Найбільші популяції, очеподібно, не перевищують 500 особин.

Причини зміни чисельності

Пряме знищення — збирання на букети, викопування рослин, витопування; зміна місць існування: вирубування лісів, меліорація; можливо, зниження популяцій комах-запилювачів та грибів-симбіонтів. Відновлення природних популяцій утруднене через тривалий цикл розвитку та високу специфічність по відношенню до мікоризоутворюючих грибів-симбіонтів.

Умови місцезростання

Розріджені листяні й мішані ліси, узлісся, лісові галявини та лісові луки, зарості чагарни-

ків, лісові схили, переважно на вапнякових ґрунтах. Зростає переважно в угрупованнях союзу *Fagion sylvaticae*, рідше — союзів *Carpinion betuli* та *Luzulo-Fagion*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Криптофіт. Багаторічна кореневищна трав'яна рослина до 35 см заввишки; кореневище горизонтальне, потовщене. Стебло прямостояче, опушене, рівномірно улишене. Листки еліптичні або яйцеподібно-еліптичні, жилки опушені. Квітка зигоморфна, велика; зовнішні та внутрішні листочки оцвіттини (за винятком губи) червонуваті, губа жовта або світло-жовта, значно збільшена, за формою нагадує міхур або черевичок. Фертильних тичинок 2. Плід коробочка, насінини дуже дрібні. Цвіте у травні-червні.

Плодоносить у серпні-вересні. Розмножується насінням та вегетативно (кореневищами).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II СІТЕС. Охороняється у Кримському, «Медобори» ПЗ, Шацькому, «Подільські Товтри», «Святі Гори» НПП, заказниках та пам'ятках природи. Необхідні моніторинг стану популяцій, створення нових об'єктів ПЗФ в усіх осередках виду, ширше впровадження у культуру, заходи з відновлення популяцій, репатріації та переселення рослин із загрозливих оселищ. Заборонено збирання рослин, вирубування лісів, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощується у Національному ботанічному саду ім. М. М. Гришка НАН України та в інших ботанічних садах України.

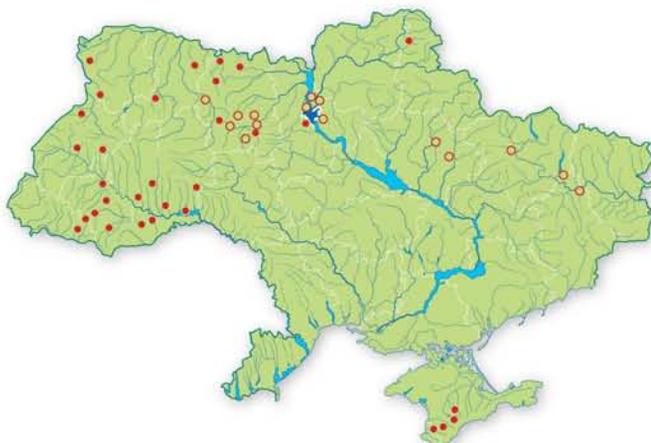
Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації.

Флора УРСР, 1950; ЧКУ, 1996; Собко, 1989; Решетюк, 2003; Kull, 1999; Shefferson, Weiss, Kull, Taylor, 2005.

Автори: В.В. Протопопова, С.Л. Мосякін
Фото: О.А. Жигаленко; М.М. Перегрим,
М.Б. Гапоненко (вставка)

ЗОЗУЛЬКИ СЕРЦЕНОСНІ (ПАЛЬЧАТОКОРІННИК СЕРЦЕНОСНИЙ)

Dactylorhiza cordigera (Fries) Soó
(*Orchis cordigera* Fries)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Гірський карпатсько-балкансько-альпійський вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Скандинавський п-ів, Середня Європа. В Україні трапляється в Прикарпатті, Карпатах (Горгани, Свидовець, Чорногора, Чивчино-Гринявські гори). Адм. регіони: Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Популяцій небагато, досить ізольовані, чисельні (до 2–3 тис. особин), часто з порушеною структурою.

Причини зміни чисельності
Ізоляція популяцій зумовлена природними та антропогенними причинами (випасання худоби, викошування, осушення боліт, у високогір'ї — вирубування сосни гірської).

Умови місцезростання
У лісовому та субальпійському поясах, зрідка — на високогірських торфовищах, серед злаково-осокових угруповань на гірських луках, галявинах, болотах, біля джерел, на болотних слабкокислих або слабколужних ґрунтах в угрупованнях союзів *Molinion* і *Calthion* (кл. *Molinio-Arrhenatheretea*), *Caricion nigrae* (кл. *Scheichzerio-Caricetea nigrae*), асо-

ціацій *Caricetum rostratae*, *Caricetum vesicariae* (кл. *Phragmiti-Magnocaricetea*), а також кл. *Nardo-Callunetea*, *Oxycocco-Sphagnetetea*. Мезо-гірофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина, 10–25 см заввишки. Бульби глибоко 2–4-роздільні, з витонченими кінчиками. Стебло порожнисте. Листки чергові, широколанцетні, плямисті. Суцвіття колосоподібне, нещільне, небагатоквіткове. Прицвітки лінійно-ланцетні, плямисті. Квітки пурпурові, губа серцеподібна, цілісна або трохи трилопатева, по краю дрібнозубчаста. Цвіте у червні–липні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням. Ступінь природного поновлення невідомий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II СІТЕS. Охороняється в Карпатському БЗ, Карпатському НПП. Обмеження випасання худоби в місцях поширення виду, контроль за станом популяцій. Потребує режимів абсолютної заповідності та заказного. Рекомендується ввести рослину в культуру. Заборонено несанкціоновану заготівлю рослин, порушення умов місцезростання, випас, осушення боліт, вирубування лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах.

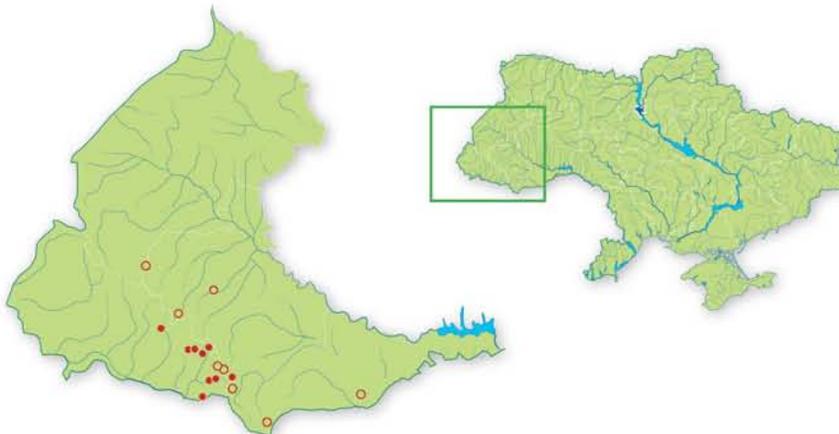
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Заверуха, Андриєнко, Протопопова, 1983; Каталог раритетного біоріз. заповід. і націон. природ. парків України, 2002; Крічфалушій, Будніков, Малиновський та ін., 2002; Мигаль, 1999; Собко, 1989; Стойко, Милкіна, Яценко, Кагало, Тасенкевич, 1997; Стойко, Яценко та ін., 2004; Ткачик, 2000; ЧКУ, 1996.

Автор: В.В. Протопопова
Фото: І.А. Коротченко

ЗОЗУЛЬКИ ФУКСА (ПАЛЬЧАТОКОРІННИК ФУКСА)

Dactylorhiza fuchsii (Druce) Soó
(*Orchis fuchsii* Druce)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

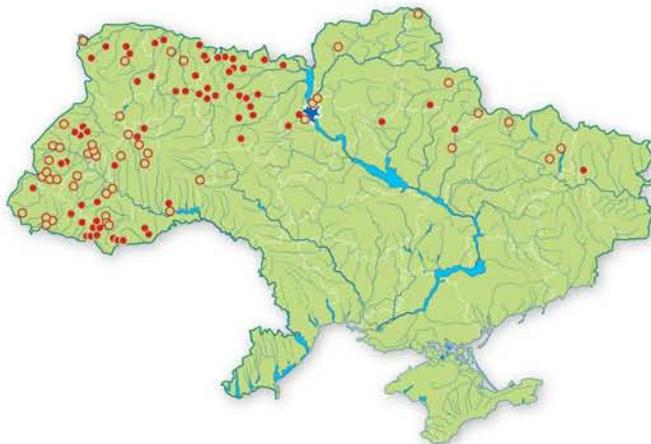
Наукове значення
Євразійський вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Скандинавський п-ів, Атлантична, Пн., Центральна, і Сх. Європа, Середземномор'я, Зх. і Сх. Сибір, Центр. Азія (пн. частина Монголії). В Україні — Карпати (Сх. Бескиди й Низькі полонини, Чорногора, Вулканічні Карпати, до 1380 м н.р.м.), Передкарпаття, Розточчя, Опілля, Полісся, пн. частина Лісостепу, Степ (Харківська та Луганська обл.). Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Ль, Ів, Тр, Зк, Хм, Пл, Чц, Хм, Пл, Хр, Лг.

Чисельність та структура популяцій
У Карпатах і Передкарпатті поза загрозою. У рівнинних регіонах популяції нечисленні.

Причини зміни чисельності
Викошування, випас худоби, зміна водного режиму місцезростань внаслідок меліорації, знищення рослин на букети та викопування бульб як лікарської сировини.

Умови місцезростання
Заплавні луки, різні типи боліт, чорничні і брусничні сосняки, сирі мішані ліси, заболочені березняки, узлісся заболочених лісів, сирі лісові галявини, чагарники по краю боліт або озер, на бідних, іноді помірно багатих ґрунтах. У Карпатах росте в угрупованнях союзів *Molinion*, *Galio-Abietion*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–50 см заввишки. Бульби 2–4-лопатеві. Листки численні, скупчені в нижній частині стебла яйцеподібно-довгасті, плямисті, вище 3–4 дрібніші, ланцетні. Суцвіття колосоподібне, циліндричне, багатоквіткове. Квітки яснолілові, іноді до майже білих. Губа глибоко трилопатева, середня лопать довша за бічні. Цвіте у червні–липні. Розмножується насінням, у культурі — ризореституційним способом.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до переліку CITES. Охороняється у Карпатському БЗ, Поліському, «Розточчя», «Горгани» ПЗ, Карпатському, Шацькому,

«Синевир», «Вижницький», «Деснянсько-Старогутський», «Сколівські Бескиди», Ужанському НПП, заказниках загальнодержавного значення «Плотниця» (Житомирська обл.) та «Лісники» (Київська обл.). Потребує режимів заповідності та заказності, постійного контролю за станом популяцій, особливо в сх. районах Лісостепу. Заборонено проведення меліоративних робіт, випас, викошування та зривання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Національному ботанічному саду НАН України ім. М.М. Гришка.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації
Байрак, Стецюк, 2005; Заверуха, Андриєнко, Протопопова, 1983; Каталог раритетного біоріз. заповід. і націон. парків України, 2002; Крічфалушій, Будніков, Мигаль, 1999; Остапко, 2001; Собко, 1989; Стойко, Милкіна, Яценко та ін., 1997; Флора европейской части СССР, 1976; Хорология флоры Украины, 1986; ЧКУ, 1996; Vlčko, Ditě, 2003.

Автор: В.В. Протопопова
Фото: Р.Я. Кіш, О.О. Сенчило (вставка)

ЗОЗУЛЬКИ ІБЕРІЙСЬКІ (ПАЛЬЧАТОКОРІННИК ІБЕРІЙСЬКИЙ)

Dactylorhiza iberica (M.Bieb. ex Willd.) Soó
(*Orchis iberica* M. Bieb. ex Willd.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Середземноморсько-передньоазійський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середземномор'я (сх. частина), Крим, Кавказ, Мала та Зх. Азія. В Україні — в Гірському Криму (пн.-зх. частина). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, кількість їх поступово зменшується, щільність рослин низька.

Причини зміни чисельності
Господарське освоєння земель (переважно курортне та дорожнє будівництво), випасання, викошування, рекреація, порушення екологічних умов місцезростань.

Умови місцезростання
Вологі гірські луки (кл. *Molinio-Arrhenatheretea*), заболочені зниження у долинах річок, досить рідко. Мезогірофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослин-

на 35–55 см заввишки. Бульби вузьковеретеноподібні, на кінчику витягнуті й роздвоєні. Стебло при основі з короткими повзучими гонами. Листки скупчені при основі стебла, лінійно-ланцетні, зелені, без плям. Суцвіття довге (до 20 см завдовжки), колосоподібне, циліндричне, негусте. Квітки досить великі, рожеві. Губа обернено-яйцеподібна, коротко-трилопатева, середня лопать майже лінійна, гостра, інколи у вигляді зубчика. Цвіте у червні–липні, плодоносить в серпні–вересні. Розмножується насінням. Ступінь природного поновлення невідомий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Додатку II CITES. Охороняєть-

ся в Кримському та Ялтинському гірськолісовому ПЗ. Потребують додаткових досліджень питання поширення і стану популяцій, їх контролю, режимів абсолютної заповідності та заказного. Слід проводити репатріацію популяцій виду в місцях, де його чисельність зменшується. Заборонено несанкціоновану заготовку рослин, забудову, прокладання доріг, меліоративні роботи.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації
Заверуха, Андриєнко, Протопопова, 1983; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. парків України, 2002; Собко, 1989; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Дідух, 1980.

Автор: В.В. Протопопова
Фото: В.В.Савчук

